

In de voetsporen van Van Gogh
wandeling bij

De Haagse School en de jonge Van Gogh

5 FEBRUARI T/M 16 MEI 2005

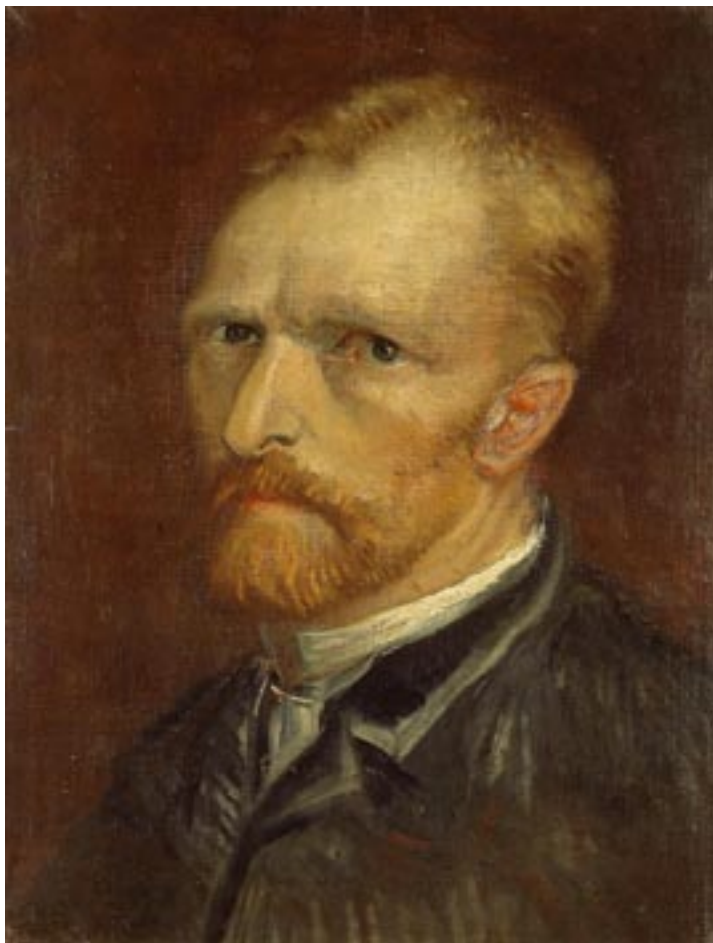
Gemeente
museum
Den Haag

www.gemeentemuseum.nl

BIOGRAFIE

- 30 maart 1853 geboren te Zundert
1 mei 1857 zijn broer Theo geboren
juli 1869 wordt jongste bediende in de kunsthandel
Goupil, Den Haag
mei 1873 overgeplaatst naar filiaal in Londen
mei 1875 naar filiaal in Parijs
april-juni 1876 onderwijzer te Ramsgate
juni-december 1876 onderwijzer en hulppredikant te Isleworth
januari-april 1877 werkzaam in boekhandel te Dordrecht
mei 1877-juli 1878 studeert voor staatsexamen te Amsterdam
augustus-november 1878 volgt te Brussel opleidingscursus voor
de inwendige zending
November 1878-juli 1879 evangelist in de Borinage, België
juli 1879-oktober 1880 blijft in de Borinage (Cuesmes)
oktober 1880-april 1881 verblijft te Brussel
april-december 1881 bij zijn ouders te Etten. Liefde voor Kee Vos
december 1881-sept. 1883 in Den Haag. Woont samen met 'Sien'
september-december 1883 verblijft in Drente
december 1883-nov. 1885 bij zijn ouders te Nuenen
november 1885-febr. 1886 in Antwerpen
februari 1886-febr. 1888 in Parijs
februari 1888-mei 1889 in Arles
23/24 december 1888 catastrofe met Gauguin
mei 1889-mei 1890 in krankzinnigengesticht te Saint- Rémy
mei-juli 1890 in Auvers-sur-Oise
27 juli 1890 verwondt zich met revolverschot
29 juli 1890 sterft, 37 jaar oud

Vincent van Gogh, Zelfportret, 1886, olieverf op doek,
collectie Gemeentemuseum Den Haag

INTRODUCTIE

Van Goghs kunstenaarsbestaan heeft krap tien jaar geduurd. Zijn Haagse periode beslaat twintig maanden, van december 1881 tot september 1883, een periode waarin hij zich ontwikkelde tot een bekwaam tekenaar en waarin hij behalve tekeningen ook aquarellen en schilderijen ging maken. Men kan zich niet voorstellen dat Van Gogh zich zou hebben ontwikkeld zoals hij deed, zonder de invloed van de schilders van de Haagse school. Hij kende en bewonderde het werk van praktisch alle leden van de Haagse School. De sterkste invloed ging uit van Anton Mauve, die getrouwd was met een nicht van Vincent. Hij is een korte tijd de leermeester van Vincent geweest. Verder had hij contact met Weissenbruch, Blommers, De Bock, Van der Weele en Breitner. Met deze laatste exploreerde Van Gogh enige tijd de volkswijken van Den Haag. Het stadsleven in de achterbuurten bood Vincent allerlei interessante thema's. Het zijn juist deze miserabele sloppen, die vandaag de dag zijn verdwenen. Het is daarom lang niet altijd mogelijk om de exacte 'Van Gogh locaties' te bezoeken. Sommige locaties zouden ons ook veel te ver voeren en passen dus niet binnen het bestek van deze wandeling. De Schenkweg bijvoorbeeld, waar Vincent woonde, ligt veel te ver weg en is daarbij onherkenbaar veranderd.

Gelukkig zijn er nog heel wat karakteristieke straatjes in oud Den Haag en alhoewel ook Scheveningen zoals Vincent het gekend heeft, verdwenen is, kunnen we het toch nog precies zo zien als het toen was. Deze wandeling eindigt namelijk in het Panorama Mesdag. Vincent zelf legde gewoonlijk kilometerslange afstanden wandelend af in Den Haag en omgeving. Aan u om nu – zij het op bescheidener wijze – in zijn voetsporen te treden!

START WANDELING

De wandeling begint op **het Binnenhof (1)**, het alleroudste stukje Den Haag. Hier bevonden zich onder de arcaden de boekenstalletjes waar Vincent reproducties van illustraties kocht uit tijdschriften zoals "The Graphic" en "The Illustrated London News". Hij werd bijzonder gefascineerd door de kritische werken over de ellendige situatie van de armen, werkelozen en daklozen. Hierin vond hij de serie "Heads of the People" die hij natekende. De karakteristieke kop van de boekverkoper Jozef Blok tekende hij ook. Van Gogh kwam hier daarnaast in contact met sociaal geëngageerde literatuur en de romans van o.a. De Balzac, Zola, Dickens, Hugo, Michelet en Beecher Stowe hebben grote invloed op hem gehad.

Theo Mesker, Boekenstalletje van David Blok, 1877, Olieverf op doek, collectie Van Gogh Museum Amsterdam

Vincent Van Gogh, Portret van de boekverkoper Jozef Blok, 1882, Potlood, pen, waterverf en lithografisch krijt op papier collectie Van Gogh Museum Amsterdam (aankoop 2005)

U verlaat het Binnenhof weer en steekt het **Buitenhof** over, richting de **Oude of Jacobskerk**.

Aan de linkerhand ziet u de passage die in die tijd nog niet voltooid was. Na zijn dood werd hier de eerste tentoonstelling van het werk van Van Gogh gehouden in 1891 in de zalen boven het café Riche, nu een restaurant.

Rondom de Grote Kerk werden van oudsher markten gehouden. Vincent ging graag naar de markt om er stadsgezichten te schilderen of volkstypes te tekenen. Hij stuurt zijn broer Theo een *“krabbeltje van de aardappelmarkt [...] het gescharrel van arbeiders en vrouwen met de manden die uit de schuit geladen worden, het is erg aardig om te zien [...] de beweging van zo'n scène en de typen van de luitjes.”* (brief 229). Maar vaak ook voelde hij zich gehinderd en bekeken en had last van het commentaar. In een brief aan zijn broer Theo verzucht hij:

“Ik moet vanmiddag nog naar de aardappelmarkt, maar daar te schilderen gaat niet vanwege het volk, ik heb er toch al dikwijls genoeg last van.” Vervolgens betreurt hij het dat hij niet gewoon in een huis aan de markt voor de ramen kan gaan zitten, om zo rustig te kunnen werken! En in brief 202: *“Gij moet weten dat ik tegenwoordig 's morgens om 4 uur al buiten zit, omdat het op de dag te moeilijk is op straat te zitten, wegens de voorbijgangers en straatjongens.”*

Vincent van Gogh, Pottenschurende vrouw, 1883/85, krijt op papier, 54,5 x 43,7, collectie Kröller-Müller Museum

Mocht u zich ergeren aan alle werkzaamheden en opbrekingen in deze buurt in het Den Haag van nu, bedenk dan dat het in Vincents tijd niet anders was en dat hij erdoor gefascineerd werd! *“Nu kom ik op dit schetsje, dat is gemaakt [...] in de stofregen, in een straat waar ik in het slijk stond in al die herrie en dat lawaai, en ik stuur het u om te laten zien, dat mijn schetsboek bewijst, dat ik zoek de dingen op heterdaad te vatten.”* (brief 190).

U loopt vervolgens naar de **Oude Molstraat (2)**. In dergelijke straatjes vond Vincent de werkmansfiguren die hij graag portretteerde: voddensrapers, aardappelsjouwwers, een kolensjouwster, een vrouw aan een wastobbe en kolenladers. Op nrs. 23-27, aan uw rechterhand, bevond zich het voormalig Oude Mannenhuis. Een geliefd onderwerp voor Van Gogh waren ook de zogenaamde weesmannetjes of diaconiemannetjes, oudjes die hun laatste dagen sleten in instellingen voor de allerarmsten. Hier bevonden zich ook gaarkeukens en panden waar de soepuitdeling plaats vond. Onderwerpen die de succesvolle gevestigde leden van de Haagse School links lieten liggen. Breitner en Van Gogh hadden er het rijk alleen. Vincent schrijft aan Theo: *“In het armste huisje, in het smerigste hoekje zie ik schilderijen of tekeningen en met onweerstaanbare drang gaat mijn geest die richting uit”* (brief 218).

George Hendrik Breitner, Soepuitdeling, 1882, aquarel collectie Stedelijk Museum Amsterdam

Vincent werd zich er terdege van bewust dat Den Haag eigenlijk uit twee delen bestond: een deftig deel en een deel voor de werkende stand. Dat daartussen een onoverbrugbare kloof gaapte, werd hem duidelijk toen hij zich het onbegrip en de ergernis van zijn omgeving op de hals haalde door te gaan samenwonen met de alcoholverslaafde, zwangere prostituee Sien Hoornik. Mauve, die hem aanvankelijk met raad en daad terzijde had gestaan, brak definitief met hem. Vincent had geen andere bron van inkomsten dan het geld dat zijn broer Theo hem stuurde. Theo kon natuurlijk niet genoeg opbrengen om naast Vincent ook nog Sien, haar dochttertje en later ook de baby te onderhouden. In zijn Haagse tijd leed Van Gogh bittere armoede.

U komt langs de **Juffrouw Idastraat (3)**. Hier hadden Willem Maris en Blommers hun ateliers bij schermleeraar Siebenhaar. Later voegde zich daarbij ook Breitner die het atelier van Apol kon overnemen. Voor Breitners vrouwenportretten kon Vincent wel waardering opbrengen, met name voor diens “straatwifven”, maar ook vergeleek hij zijn werk eens met “beschimmeld behang”. Ook Breitners oordeel over Van Gogh was niet altijd positief, maar hun vriendschap leed er toch niet echt onder.

Juffrouw Idastraat, Den Haag, Eind 19e eeuw, collectie Gemeentearchief Den Haag

U loopt nu even links de **Molenstraat** in om een kijkje te nemen bij de winkel van Goedman, handelaar in schildersbenodigdheden, die uit 1910 dateert, weliswaar niet uit de tijd van Vincent, maar toch van respectabele leeftijd! Het is niet overdreven om te stellen dat de familie Van Gogh destijds de Nederlandse kunsthandel beheerste: drie broers van Vincents vader waren kunsthandelaren: Hendrik Vincent (oom Hein), Cornelis Marinus (oom Cor of C.M.) en Vincent, oom Cent genoemd, omdat hij een bijzonder handig zakenman was. Oom Cent had een winkel in schildersbenodigdheden in de binnenstad van Den Haag. Schilders konden niet altijd de rekening betalen en lieten dan schilderijen achter die oom Cent weer verkocht. Zo ontstond zijn kunsthandel. Later ging hij een associatie aan met de vermaarde Parijse kunsthandel Goupil en verhuisde het ooit eenvoudig begonnen Maison Van Gogh naar de deftige Plaats.

De Plaats, waar Vincent's 'oom Cent' de kunsthandel Goupil had, Den Haag, Eind 19e eeuw, collectie Gemeentearchief Den Haag

U loopt de **Molenstraat (4)** naar rechts uit, u slaat rechtsaf en loopt nu via het **Noordeinde** naar de **Plaats**. U stopt bij nummer 20, nu een herenmodezaak. Van Gogh kende Den Haag al uit de tijd, waarin hij werd opgeleid voor de kunsthandel. In 1869 was Vincent 16 jaar toen hij in dit pand zijn eerste baan kreeg: jongste bediende in de kunsthandel van zijn oom Cent, de eerdergenoemde kunsthandel Goupil. Oom Cent had zich om gezondheidsredenen uit de zaak teruggetrokken en zijn zaakwaarnemer was de heer Tersteeg, die lovend naar Vincents ouders schreef over “de naarstige, vlijtige jongeling”. Toen Vincent promotie maakte en naar Londen werd gestuurd in 1873, had Tersteeg een bijzonder loffelijk getuigschrift opgesteld. Maar later wendde de heer Tersteeg zich van de inmiddels 30 jarige Vincent af, toen deze ging samenwonen met Sien Hoornik, de drankzuchtige prostituee. Aanvankelijk boorde Vincent zijn machtige relaties aan om te trachten zijn werk te verkopen. Tersteeg echter, zag geen afzetmogelijkheden voor Vincents tekeningen van arme sloebers en raadde Vincent aan om ‘verkoopbaar’ werk te maken. Oom Cor bestelde enige stadsgezichten bij Vincent. Pas na tijden kreeg Vincent zijn geld, minder dan afgesproken was *“met nog een soort standje op de koop toe: dacht ik dan dat zulke tekeningen ook maar de minste handelswaarde hadden?”* (brief 9 aan Ridder van Rappard). Tersteeg probeerde Vincent vergeefs te doen inzien dat hij zijn relatie met Sien moest verbreken.

Vincent van Gogh, Sien met sigaar in de hand, 1882, potlood, wit krijt en inkt, collectie Museum Kröller-Müller Otterloo

De enige die Vincent door dik en dun bleef steunen, was zijn broer Theo. Hij maakte Vincent het leven en werken mogelijk door zijn financiële steun, maar ook door zijn vertrouwen. Theo woonde in die tijd in Parijs. Hij was chef van een van de Parijse filialen van de kunsthandel Goupil. Zijn geregelde bijdrage was bijna tien jaar lang Vincents enige bron van inkomsten. Van tijd tot tijd moest Theo in Den Haag zijn voor zaken. Vincent sprak dan nooit hier af met zijn broer; in zijn oude werkpak voelde hij zich veel te “Robinson Crusoe-achtig” en zou zijn elegante, goed geklede en verzorgde broer maar beschamen!

U slaat linksaf en loopt richting **Lange Voorhout**. Via de **Kleine Kazernestraat**, aan uw linkerhand na de Kloosterkerk en het PAGESHUIS, kunt u even een kijkje nemen in de **Kazernestraat (5)**. In de **Kazernestraat** had Weissenbruch zijn atelier. Een tijdlang maakte Van Gogh aquarellen, die in techniek, stemming en onderwerp verwant zijn met die van Weissenbruch. Vincent bewonderde niet alleen zijn werk, maar Weissenbruch gaf hem daadwerkelijk praktische raad. De zeer kritische Weissenbruch, ook wel ‘het zwaard zonder genade’ genoemd, onderkende de kwaliteit van Vincents werk en ried hem krachtig: *“Doorgaan!”*

U loopt langs dezelfde weg weer terug naar het **Lange Voorhout**.

J.H. Weissenbruch, Vismarkt, 1873, collectie Gemeentemuseum Den Haag

U steekt het **Lange Voorhout** over en loopt naar **Pulchri Studio**. (6) Het schilderkunstig genootschap Pulchri Studio was in 1847 opgericht, met onder andere Weissenbruch en Bosboom als mannen van het eerste uur. Hier konden de leden tekenen naar model en daarnaast was er de gelegenheid elkaars werk te bekijken en bespreken.

De vereniging bestond - en bestaat nog - uit kunstenaars en kunstliefhebbers. Dankzij de invloed van Anton Mauve, kreeg Vincent de gelegenheid om naar model te tekenen in Pulchri Studio en in februari 1882 maakte hij één van die kunstbeschouwingen mee. Blommers, die de jongeman wel vooruit wilde helpen, suggereerde dat Van Gogh - hoewel hij geen lid was - ook eens een kunstbeschouwing zou kunnen presenteren met zijn werk naar de Engelse en Franse tijdschriftgravures. Jammer genoeg vond het bestuur het niet de moeite waard om een avond te besteden aan werk van 'zulke geringe artistieke betekenis'. Het spreekt vanzelf dat Vincent teleurgesteld was en boos.

U loopt weer terug naar het **Noordeinde** via de **Heulstraat** en slaat dan rechtsaf.

In Vincents tijd waren hier veel werkzaamheden omdat een deel van deze straat (als eerste) werd geasfalteerd.

Ook werd er veel gesloopt, met name de neogotische bouwwerken van Koning Willem II, die absoluut niet deugdelijk waren. *"Gisteren zag ik op het Noordeinde tegenover het Paleis werklui bezig met het afbreken van iets. Kerels helemaal wit van de kalk met karren en paarden. Er was veel karakter op die plek."* (brief 299). In de Gotische Zaal, die wel bewaard is gebleven, bezocht Vincent de tentoonstelling van het genootschap van Nederlandse Aquarellisten.

U loopt het **Noordeinde** helemaal uit. Aan uw linkerhand, op nummer 96 staat het zogenaamde Marishuis, zo verbouwd in 1916 voor kunsthandelaar S.J. Sala, met in de gevel stenen reliëfs met de koppen van Jacob, Willem en Matthijs Maris. In tegenstelling tot Vincent, had Jacob Maris een goed contact met de Heer Tersteeg van kunsthandel Goupil en verdiende goed. Toch had de medaille ook een keerzijde, want Tersteeg had Jacob en Matthijs vast in de greep van een contract en met name Matthijs leed eronder dat hij in zijn kunst niet zichzelf kon zijn, maar werd gedwongen "om voor het centje" werk te maken waar hij eigenlijk niet achter stond. Uiteindelijk zou hij er ook aan onder door gaan. Het ontlokte aan Vincent deze ontroerende passage in een brief aan Theo, waarin, lijkt het, hij zich als een verwante geest beschouwt : *"Als men Thijs Maris niet te beroerd en te melankoliek gemaakt had om te werken, misschien had hij iets verbazends gevonden. Ik denk zo dikwijls aan die kerel, Theo, want wat is zijn werk wonderbaar. Het is dromerij, maar wat een meester!"* (brief 408)

Willem Bastiaan Tholen, Schetsavond bij Pulchri, 1888-1889, collectie Stedelijk Museum Amsterdam

Matthijs Maris, Doopgang te Lausanne, 1862-1864, aquarel, collectie Gemeentemuseum Den Haag.

Aan uw linkerhand ziet u het **Maziestraatje (7)**. Hier waren stallen, koetshuizen, koetsierswoningen en werkplaatsen. Het geeft een beetje een indruk van de hofjes waar Vincent zo gecharmeerd van was. Bedenk echter dat de hofjes die nu nog bestaan in de Haagse binnenstad niet te vergelijken zijn met de sloppen waar bijvoorbeeld de moeder van Sien woonde en die vandaag de dag verdwenen zijn. Tussen 1850 en 1900 verveelvoudigde het aantal inwoners van Den Haag en kwam van 60.000 op 210.000. Het grootste deel van de arbeidersbevolking woonde in sloppen die ontstonden doordat men de binnenterreinen van de stad begon vol te bouwen met primitieve woninkjes die niet of nauwelijks werden onderhouden. Deze sloppen waren alleen toegankelijk via een smalle poort of deur en kregen zo de misleidende naam Hofjes, maar ze hadden niets te maken met de lieflijke charitatieve instellingen voor nette alleenstaande, vaak godvruchtige oudere vrouwen.

U steekt het **Scheveningse Veer** over en loopt de **Zeestraat (8)** in. Aan uw rechterhand ziet u het gebouw van het Panorama Mesdag, een schilderij van 1680 vierkante meter in het rondom.

Volkstypen op het Slijkeinde, Den Haag, Eind 19e eeuw, collectie Gemeentearchief Den Haag

Mesdag en zijn vrouw Sientje, Breitner, De Bock en Blommers schilderden het panorama in vier maanden tijd. Mesdag koos als onderwerp het uitzicht vanaf het Seinpostduin in Scheveningen, een plek die hij goed kende, want het was het hoogste duin van Scheveningen met een wijs uitzicht over het strand, Scheveningen badplaats, de zee, het oude dorpje Scheveningen en in de verte, aan de horizon, Den Haag. Met zijn Panorama legde Mesdag een stuk verdwijnend Oud-Scheveningen vast. De gemeente Den Haag was namelijk van plan om het Seinpostduin af te graven ten behoeve van de bouw van hotels en restaurants. Mesdag protesteerde krachtig, maar het mocht niet baten. Het leeuwendeel van het werk werd verricht door Mesdag zelf. Blommers beperkte zich tot het schilderen van een vissersvrouw met kinderen. De Bock werkte vooral aan het duinlandschap. Het moeilijkste deel, het oude dorp van Scheveningen met alle perspectivische problemen die moesten worden opgelost om een perfecte optische illusie te bereiken, lag in handen van Breitner. Ook schilderde hij een afdeling cavalerie in draf op het strand. Net als Vincent, kwam hij altijd geld tekort en kon hij een goed betaalde opdracht wel gebruiken. Vincent had grote bewondering voor het Panorama Mesdag en verzuchtte dat het enige gebrek van het schilderij was, dat het geen gebreken had!

detail Panorama Mesdag, Den Haag, 1882, Detail 'Cavalerie in draf', geschilderd door George Hendrik Breitner.

Vincent heeft heel veel gewerkt in het oude Scheveningen en met name in de duinen, waar hij volop inspiratie vond voor zijn geliefde thema; de werkende mens. Nettenboeters, aardappelrooiers, -spitters en -wroeters op de aardappelveldjes in de duinen “ook vanuit de hoogte gezien zijn die fameus Ruysdael-achtig,” (brief aan van Rappard 8) onkruidverbranders en de zogenaamde ‘duinwerkers’, “arme lui van stadswegen aan het werk gezet voor een stuk duingrond dat omgespit moet worden” (brief 301) Ook maakte hij strandgezichten, waar het duinzand soms nog aankleefde als hij ermee thuiskwam en zeegezichten met de pinken, de vissersboten. Dit zijn zonder twijfel de gelukkigste momenten geweest voor Vincent, tijdens zijn verblijf in Den Haag.

Hier eindigt de Vincent van Gogh wandeling. U hebt, voorzover dat nog mogelijk was, zijn voetstappen gevolgd door de oude buurten van de binnenstad van Den Haag. Als u nu het Panorama Mesdag betreedt, zult u daadwerkelijk een stap terug doen in de tijd en het oude Scheveningen precies zo zien, zoals Vincent het destijds zag.

Vincent van Gogh, Onkruidverbranders, 1883, aquarel over potlood, collectie Caldic, Rotterdam

Gemeentemuseum Den Haag
Stadhouderslaan 41
2517 HV Den Haag
Postbus 72
2501 CB Den Haag
Telefoon: 070-3381111
Fax: 070-3381112
info @gemeentemuseum.nl

www.gemeentemuseum.nl

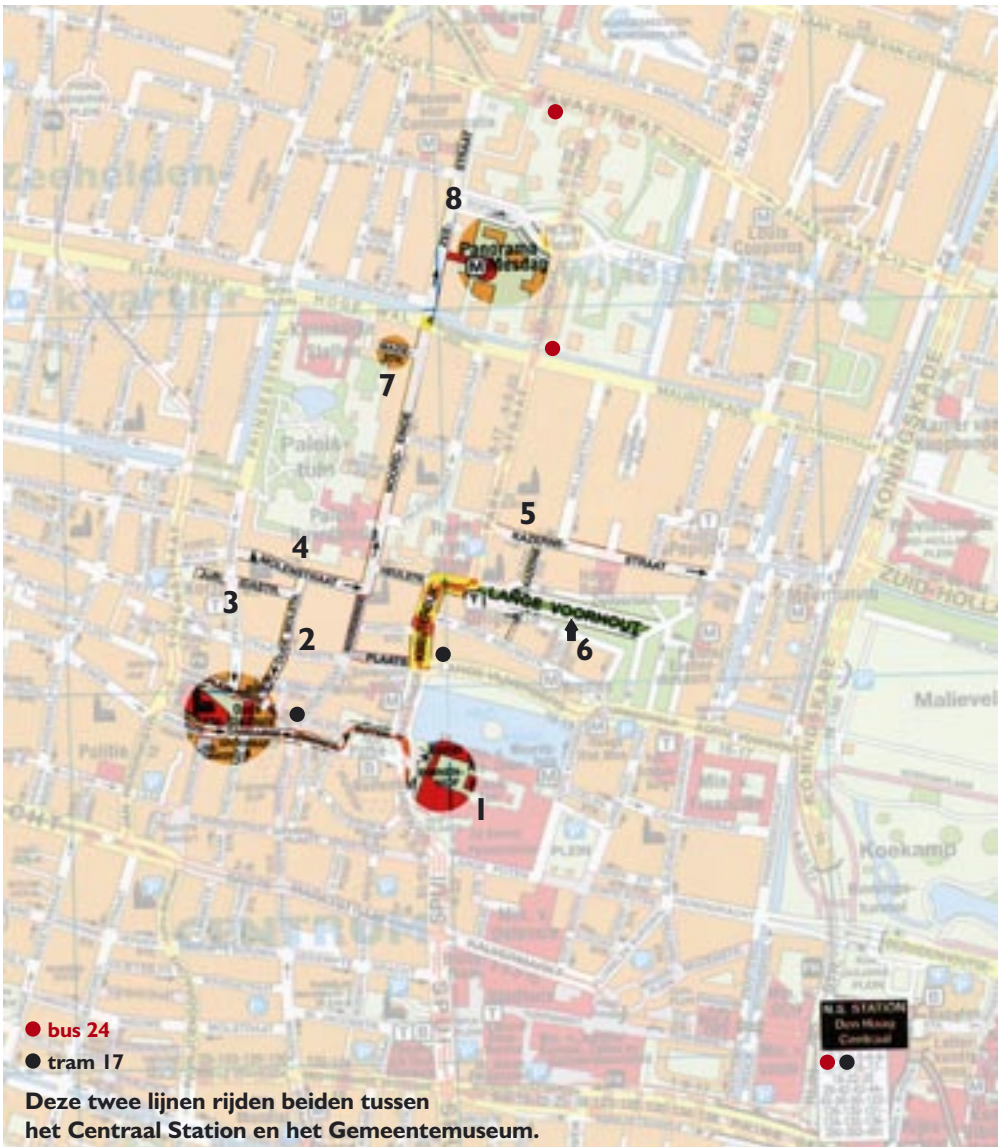
Het museum is geopend van
dinsdag t/m zondag 11.00 - 17.00

COLOFON

Tekst: Monique Varma
Met dank aan: John Sillevius, Laura Stamps,
Marie-José Raven
Ontwerp: Annemarie de Jong
© Gemeentemuseum Den Haag

Hendrik Willem Mesdag, Het anker optrekken, 1895, Particuliere collectie

Kortingsbon!

Bij inlevering van deze bon bij de kassa van Panorama Mesdag krijgt u € 1,- korting op de entree-prijs.

Openingstijden:
ma t/m za 10 - 17 uur
zon- en feestdagen 12 - 17 uur

www.panorama-mesdag.nl

**Gemeente
museum
Den Haag**

www.gemeentemuseum.nl